

Näin tehdään journalistinen moka

Laura Koljonen

Tekijä(t) Laura Koljonen	
Koulutusohjelma Joura	
Opinnäytetyön otsikko Näin tehdään journalistinen moka	Sivu- ja liitesivumäärä 40 + 1
<p>Journalismi perustuu median kuluttajien - lukijoiden, katsojien, kuuntelijoiden - luottamukseen. Virheet journalismissa rapauttavat tätä luottamusta. Koska nykyajan journalismi on nopeatempoista ja toimituksissa työskentelee alan myllerryksen takia yhä vähemmän väkeä, toimittajat altistuvat virheille yhä useammin.</p> <p>Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tutkia, miten journalistiset mokat syntyvät ja miten niitä voitaisiin välttää. Työssä käydään läpi journalistinen prosessi, johon kuuluu kirjoittamisprosessin lisäksi editointiprosessi.</p> <p>Tutkimusaineistona on opinnäytetyön tekijän oma, vuoden 2013 lopussa sattunut journalistinen moka. Lisäksi työhön on kerätty kevään 2014 ja 2015 aikana 16 kappaletta erilaisia journalistisia mokia. Aineisto on hankittu lähettämällä toimittajille kyselylomake tai haastatteleamalla heitä puhelimitse.</p> <p>Mokat on jaoteltu kolmeen ryhmään, pikkumokiin, isoihin kämmeihin sekä huonoon käytöseen, sen perusteella, miten ne rikkovat Journalistin ohjeita. Tutkimuksesta on rajattu pois tahalliset vilpit.</p> <p>Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että journalistiset mokat syntyvät, kun työvaiheissa oikaistaan. Journalistisia mokia on siis mahdollista välttää rakentamalla mahdollisimman toimiva työprosessi.</p>	

Asiasanat

journalismi, moka, faktantarkistus, journalistinen prosessi, oikaisu, Journalistin ohjeet

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Tietoperusta. Hei, huomasiivathan kaikki? Eli miksi mokaaminen on niin iso asia journalismissa?.....	3
2.1 Aiheen esittely.....	3
2.2 Journalismin säännöt	3
2.3 Oikaisukäytäntö	5
2.4 Oikaisu internetissä.....	7
2.5 Uusi vanha trendi: faktantarkistus	8
2.6 Journalistinen prosessi.....	9
2.6.1 Journalistinen prosessi Suomen Kuvalehdessä	11
2.6.2 Oma työprosessini	13
2.7 Velvollisuus totuudenmukaisuuteen	14
2.8 Mikä on journalistinen moka?	15
2.8 Internet levittää mokat hetkessä.....	16
3 Tutkimusongelma ja menetelmä. Ei kai tämä nyt minua koske? Eli mitä, miksi ja miten tutkitaan?.....	20
3.1 Työn tavoitteet ja tutkimuskysymys	20
3.2 Työn toteutus	20
4 Empiria-osio. Ai se oli sun juttu? Eli miten journalismissa mokataan?	23
4.1 Oma mokani	23
4.2 Aineisto: Kuvamanipulaatiosta lähdesuojan rikkomiseen	26
4.2.1 Pikkumokat naurattavat.....	27
4.2.2 Isot kämmit hävettävät	29
4.2.3 Huono käytös muistetaan pitkään	31
5 Pohdinta. Kohti uusia epäonnistumisia! Eli voiko mokaamisesta oppia?	33
Lähteet	38
Liitteet.....	41
Liite 1. Mokakyselylomake	41

1 Johdanto

Tein opinnäytetyöni journalistisista mokista.

Aihe alkoi kiinnostaa minua, kun mokasin itse. Toimittajat ovat ihmisiä, ja ihmiset mokaavat. Toimittajan työ on kuitenkin julkista, joten mokasta tietää paljon laajempi joukko kuin pelkästään mokaajan työkaverit tai samalla alalla olevat kollegat.

Kun toimittajana onnistut, sen voi joku noteerata; kun toimittajana epäonnistut, siitä tietävät kaikki.

Journalismissa mokaa erityisesti alleviivataan, sillä sitä pitää pyytää julkisesti anteeksi oikaisun muodossa. Julkinen anteeksipyyntö kuuluu Journalistin ohjeisiin, joihin suurin osa suomalaisista tiedotusvälineistä on sitoutunut.

Media-ala on ollut viimeiset vuodet kovassa myllerryksessä. Osasyynä on se, että kuluttajat eivät haluaisi maksaa tiedotusvälineiden tuottamasta sisällöstä, sillä he kokevat saavansa saman tiedon ilmaiseksi internetistä. Kun maksajat kaikkoavat, toimitukset joutuvat irtisanomaan toimittajia. Median on kuitenkin pysyttävä mukana digitaalisessa kehityksessä, jotta se varmistaisi tulevaisuutensa. Tästä syntyy ristiriita: digitaalisuuteen on investoitava, mutta silloin julkaisualustojen ja työn määrä kasvaa, vaikka tekijöitä on koko ajan vähemmän.

Virheitä syntyy, kun journalistiselle perustyölle ei ole riittävästi aikaa. Tämä perustyö on kuitenkin tehtävä, jotta journalismia voisi edes kutsua journalismiksi. Osa perustyöstä onkin valunut ainakin osittain pois toimituksista. Yksi esimerkki on faktantarkistus.

Maailmalla on jo useita faktantarkistukseen keskittyneitä yrityksiä ja journalistiryhmittä. Suomessa trendiä on jatkanut vuonna 2014 perustettu Faktabaari.

Halusin opinnäytetyössäni tutkia, ovatko mokat sattumanvaraisen sähläyksen tulosta vai onko niiden syntymisen taustalla jokin tietty kaava. Sillä jos ne syntyvät aina samalla tavalla, niiden ehkäisyn pitäisi olla mahdollista.

Opinnäytetyöni rakenne on seuraava:

Tietoperustan aluksi esittelen aiheen. Tietoperustassa käsittelen myös oikaisutapaa, Journalistin ohjeita, oikaisua internetissä sekä faktantarkistusta. Osioon kuuluu myös journalistinen prosessi, journalistinen prosessi Suomen Kuvalehdessä sekä oma journalistinen prosessini. Tietoperustaan olen myös sijoittanut aihealueen "totuus journalismissa". Siihen liittyy kiinteänä osana myös journalistiset mokat internetaikana. Osion viimeisenä lukuna määrittelen sen, mikä on journalistinen moka.

Tietoperustan jälkeen esittelen tutkimuskysymyksen ja työn tavoitteet. Kerron myös työn toteutustavan.

Empiirisessä osassa käyn kohta kohdalta läpi oman journalistisen mokani. Osion lopuksi käsittelen ja luokittelen opinnäytetyötäni varten keräämäni aineiston, 16 kappaletta journalistisia mokia.

Pohdintaosio päättää opinnäytetyöni. Pohdintaan sisältyy se, missä paikoissa kannattaa olla erityisen tarkkana journalististen mokien ehkäisemiseksi. Pohdintaosiossa analysoin myös omaa suoritustani tämän opinnäytetyön suhteen sekä esittelen mahdollisia jatkotutkimuskohteita.

2 Tietoperusta. Hei, huomasiivathan kaikki sen...? Eli miksi mokaaminen on niin iso asia journalismissa?

Tietoperustassa käyn läpi journalismin pelisäännöt, eli alan juridiset ja eettiset lainalaisuudet. Sen jälkeen kerron oikaisukäytännöistä perinteisissä tiedotusvälineissä ja internetissä. Lisäksi osiossa käsitellään faktantarkistus ja journalistinen prosessi. Osion päättää tieto siitä, miksi totuus on niin tärkeä asia journalismissa. Esittelen myös yhden tavan määrittellä journalistiset mokat.

2.1 Aiheen esittely

Journalismi pyrkii totuuteen ja autenttisuuteen. Kaikki epätosi, virheellisyys, vie sen uskottavuutta. Jos uskottavuutta horjuttaa tarpeeksi, lukijat eivät enää luota julkaisuun. Pahimmillaan se on julkaisun kuolinisku.

Ei tietenkään aina, joten mokissa on oltava eroja. Halusin selvittää, millaiset mokat horjuttavat tiedotusvälineitä käyttävien herkkää luottamusta. Onko jokin moka täysin anteeksiantamaton ja millainen moka katsotaan läpi sormien sen jälkeen, kun sitä on pyydetty anteeksi?

Koska mokat ja virheet vievät aina julkaisun uskottavuutta, ei ole yhdentekevää, miten mokaan jälkipyykki hoidetaan.

Journalistiset mokat alkoivat kiinnostaa, kun mokasin itse.

Olin jutun kirjoittamishetkellä töissä viikoittain ilmestyvässä aikakauslehdessä, Suomen Kuvalehdessä. Minulta jäi julkaistuu juttuun eräältä internetsivulta käyttämäni lähdemateriaalia sanasta sanaan. Sitä voi pitää isona mokana - ja siltä se tuntui.

En ole ensimmäinen enkä viimeinen raskaasti mokaava journalisti. Perkaamalla omia työprosessejani huomasin, että siinä lenksottaa moni asia. Täten mokaaminen on myös työprosessiasia.

2.2 Journalismin säännöt

Journalisteja sitoo sananvapauslaki ja suitsii Journalistin ohjeet.

Juridisesti toimittaja sitoo sananvapauslaki (Suomen lainsäädäntö 2015).

Jos tiedotusväline julkaisee väärää tietoa, sen on oikaistava tieto niin pian kuin mahdollista.

Selkeäksi kehuttu Sananvapauslaki (Jäppinen 2013a) määrittelee oikaisu- ja vastineoikeuden seuraavasti:

8 § Vastineoikeus

Yksityisellä henkilöllä, jolla on perusteltu syy katsoa aikakautisessa julkaisussa, verkkojulkaisussa tai niihin rinnastettavassa, toistuvasti lähetettävässä ohjelmassa esitetyn viestin loukkaavan itseään, on oikeus saada vastine julkaistuksi samassa julkaisussa tai ohjelmassa.

9 § Oikaisuoikeus

Yksityisellä henkilöllä, yhteisöllä ja säätiöllä sekä viranomaisella on oikeus saada aikakautisessa julkaisussa, verkkojulkaisussa tai ohjelmassa esitetty itseään tai toimintaansa koskeva virheellinen tieto oikaistuksi samassa julkaisussa tai asianomaisen ohjelmatoiminnan harjoittajan ohjelmassa, jolle tiedon oikaiseminen virheen vähäisyyden vuoksi ole ilmeisen tarpeetonta.

10 §

Vastineen ja oikaisun julkaisemisvelvollisuus

Vastaavan toimittajan on julkaistava vastine tai oikaisu maksutta ja ilman aiheetonta viivytystä asianmukaisessa laajuudessa ja samankaltaisella tavalla kuin vastine- tai oikaisuvaatimuksen perusteena oleva viesti.

Vastine tai oikaisu ei saa olla sisällöltään lainvastainen eikä loukkaava.

Vastaavan toimittajan on tarvittaessa avustettava vastineen teknisessä toteuttamisessa. (Suomen lainsäädäntö 2015)

Sen lisäksi alalla toimii itsesääntelyelin, Julkisen sanan neuvosto. JSN koostuu tiedotusvälineiden kustantajista ja toimittajista. Neuvosto valvoo hyvää journalistista tapaa ja puolustaa sananvapautta (Julkisen sanan neuvosto 2015).

Kuka tahansa voi tehdä JSN:lle kantelun, joka koskee lehdessä, radiossa, televisiossa tai internetissä tiedotusvälineen alla julkaistua materiaalia, jonka katsoo loukanneen hyvää journalistista tapaa.

Hyvän journalistisen tavan määrittävät Journalistin ohjeet (Journalistin ohjeet 2015).

Tiedotusvälineet ovat itse luoneet ohjeet ja sitoutuneet noudattamaan niitä. Journalistin ohjeita on yhteensä 35 kappaletta plus erillinen liite, joka koskee yleisön tuottamaa aineistoa tiedotusvälineen verkkosivuilla.

Journalistin ohjeet ovat alalla eräänlainen herrasmiessopimus. Mikäli Journalistin ohjeisiin sitoutunut tiedotusväline rikkoo sääntöjä, sen on julkaistava neuvoston langettava päätös.

Suomessa suurin osa tiedotusvälineistä on sitoutunut Journalistin ohjeisiin.

JSN ei ota valitusta käsittelyyn, mikäli asiasta on tehty kantelu tuomioistuimeen. Tämä johtuu siitä, että Julkisen Sanan Neuvosto on eettinen lautakunta ja sen kannanotot ovat tiukempia kuin tuomioistuimen kannanotot. Jossakin vaiheessa tuomioistuimet kuitenkin käyttivät JSN:n kannanottoja päätöstensä perusteena.

Sanomalehtien liitto määrittelee Journalistin ohjeet seuraavasti:

Journalistin ohjeisiin on kiteytetty journalistien ja julkaisijoiden näkemys siitä, millaisten eettisten periaatteiden mukaan he haluavat suomalaisen joukkoviestinnän toimivan.

Journalistin ohjeet on vahvistettu Julkisen sanan neuvoston kannatusyhdistyksessä, joka edustaa itsesääntelyyn sitoutuneita yhteisöjä ja JSN:n perussopimuksen erikseen allekirjoittaneita joukkoviestimiä. (Sanomalehtien liitto 2015)

2.3 Oikaisukäytäntö

Once upon a time, newspapers did not make mistakes. If that reads like the beginning to a fairy tale, that's because it is one. Newspapers did make mistakes; it's just that they did not admit them – or at least not unless forced to do so by lawyers. For decades, the Press preferred to be confident liars than seekers after the truth. (Randall 2011, 133)

Eli lyhyesti sanottuna: lehdistö on aina tehnyt virheitä - se vain ei ole myöntänyt niitä ennen kuin raastupa on uhannut.

Mediassa virheellinen tieto on korjattava oikaisun muodossa (Ollila 2015).

Sanomalehtioikaisu on tuttu 1970-luvulta. Ennen sitä oikaisutyyli saattoi vaihdella lehdestä riippuen. Toimittaja Eero Mäntymaa käsittelee oikaisua pro gradu –tutkielmassaan Juttua on korjattu - Verkkojournalismin oikaisukäytännöt päivityksen tarpeessa (Mäntymaa 2014, 24-25)

Uuden käytännön suunnannäyttäjänä toimi jälleen New York Times, jonka vastaava päätoimittaja A.M. Rosenthal päätti ankkuroida lehden kaikki oikaisut samaan paikkaan – lehden ensimmäiselle aukeamalle. - - Suuri osa maailman lehdistä sirottelee oikaisut edelleen lehden eri aukeamille, mutta ainakin niistä on muotoutunut tunnistettava elementti. (Silverman 2007, 229-230).

Oikaisu on julkaistava tiedotusvälineessä niin pian kuin mahdollista virheen selviämisen jälkeen (Salomaa 2015).

Journalistin ohjeet käsittelevät oikaisua seuraavasti:

20. Olennainen asiavirhe on korjattava viipymättä ja niin, että se tavoittaa mahdollisimman kattavasti virheellistä tietoa saaneen yleisön. Korjaus on julkaistava sekä tiedotusvälineen toimituksellisilla verkkosivuilla että julkaisussa tai kanavassa, jossa virhe on alun perin ollut.

Korjauksen huomioarvo on suhteutettava virheen vakavuuteen. Jos jutussa on useita asiavirheitä tai jos virheestä voi aiheutua suurta vahinkoa, toimituksen tulee julkaista uusi juttu, jossa virheellinen tieto yksilöidään ja korjataan. (Journalistin ohjeet 2015)

Viestintäyrittäjä ja toimittaja Pasi Kivioja on Julkisen Sanan neuvoston jäsen. Hänet valittiin neuvostoon vuoden 2013 lopussa.

Kivioja kirjoittaa Suomen Kuvalehteen mediakriittistä blogia. 22. tammikuuta 2015 Kivioja kirjoitti oikaisumenetelmistä:

Viime aikoina JSN:ssä on huomattu, että selviä virheitä ei oikaista. Viestintävälineet pääsivät melko vähällä, jos ne julkaisivat oikaisun selvästä virheestä sen sijaan, että joku te-

kee kantelun ja päätoimittajan pitää reagoida ja tehdä pitkä selvitys JSN:lle ja langettavassa tapauksessa välineen pitää julkaista oikaisu sekä netissä että siinä välineessä, jossa virheellistä tietoa on esitetty. En ymmärrä, mikä voi olla niin vaikeaa. Ehkä se on arvovaltakysymys tai ehkä virhettä ei pidetä niin suurena, en tiedä. Oma havaintoni kuitenkin on, että JSN:n langettavan tuomion julkaisu on aina häpeärangaistus. (Kivioja 2015b)

Haastattelin Kiviojaa myös opinnäytetyötäni varten (Kivioja 2015a).

Kivioja kertoi, että mikäli kyseessä on vakava virhe, lehden tulee tehdä uusi juttu. Oikaisuissa on myös otettava huomioon se, vaatiiko oikaisu nopeampaa välinettä kuin missä virhe on tehty.

Kivioja antaa esimerkiksi Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen. Jos se tekisi vakavan mokan, asia pitäisi oikaista Helsingin Sanomissa, sillä Kuukausiliite ilmestyy vain kerran kuukaudessa.

2.4 Oikaisu internetissä

Journalistin ohjeiden ohje numero 20 edellyttää, että internetissä oikaisu pitää linkittää alkuperäiseen juttuun. Muuten alkuperäinen ja virheellinen juttu saattavat alkaa elää internetissä omaa elämäänsä.

JSN:n jäsen Pasi Kivioja sanoi haastattelussani (Kivioja 2015a), että verkkojulkaiseminen on tuonut oikaisemiseen ongelmia, jotka johtuvat lehtien erilaisista oikaisukäytännöistä.

Hänen mukaansa tekstien perässä saattavat vaihdella termit ”korjattu”, ”päivitetty” ja ”edit”. Kiviojan mukaan alaviitteestä pitäisi käydä selvästi ilmi, että virhe on korjattu. Jutun perässä ei voi olla vain merkintää päivityksestä.

Joskus oikaisu ja juttu julkaistaan eri paikassa. Ei kuitenkaan voida olettaa, että lukija löytää alkuperäisen jutun luettuaan ensin oikaisun tai toisinpäin. Ilkka Vääntinen käsitteli aihetta JSN-blogissa kirjoituksessaan *Virhe on korjattava aina netissä* 2.2.2012:

”Käytännössä tuo tarkoittaa sitä, että virhe on tunnistettava ja siitä on kerrottava jo alkuperäisen jutun yhteydessä. Jos oikaisu jostakin syystä halutaan julkaista eri paikassa, on juttu ja oikaisu linkitettävä toisiinsa.” (Vääntinen 2012)

2.5 Uusi vanha trendi: faktantarkistus

Mutta mikä sitten on sopiva määrä virheitä? Missä vaiheessa lukijan mitta tulee mokien suhteen täyteen? Entä jos lehti löytäisi ja oikaisisi kaikki tekemänsä virheet? Uskoisiko lukija enää mihinkään?

Tätä pohtii varmasti jokainen päätoimittaja, jonka lehti kiltisti oikaisee kaikki löytämänsä virheet.

Ammattilehti Journalisti julkaisi numerossaan 15/2013 jutun faktantarkistuksesta (Valkama 2013). Jutussa haastateltiin saksalaisen aikakauslehden Der Spiegelin 80-henkisen faktantarkistusosaston johtajaa Hauke Janssenia.

Vuonna 2008 lehti oli laskenut, kuinka monta virhettä yhdessä numerossa oli. Tulos oli 1153 kappaletta. Se on käsittämätön määrä virheitä. Jos ne kaikki oikaistaisiin, tarvittaisiin todennäköisesti erillinen oikaisuliite.

Oikaisu on kuitenkin parempi vaihtoehto kuin virheistä vaikeneminen. Vaikeneminen nimittäin vie viimeisimmätkin luottamuksen rippeet. Tiedotusväline, joka ei välitä oikeaa tietoa, ei kauaa elä.

Spiegelin faktantarkistajien tehtävänä on käydä läpi lehden jutut.

”Dokumentaatio-osaston rooli on lehdenteossa merkittävä. Se kaivaa tietoa juttujen taustaksi. Se tarkistaa jokaisen lehteen painettavan sanan, jokaisen faktan, jokaisen väitteen. Se syynää myös kaikki valokuvat, graafit ja kuvitukset.” (Valkama 2013)

Periaatteessa toimittajan pitäisi olla vastuussa juttunsa jokaisesta sanasta. Usein toimittajat kuitenkin uskovat esimerkiksi sen, mitä heidän haastateltavansa sanovat. Vaikka haastateltava ei suoranaisesti valehtelisi, hän saattaa jättää kertomatta tiettyjä asioita, silotella totuutta tai yksinkertaisesti unohtaa asioita.

Der Spiegelin kaltaisen ison lehden faktantarkistusosasto on maailmanlaajuisestikin harvinaisen. Suomalaisilla joukkotiedotusvälineillä ei ole erillisiä faktantarkistusosastoja.

Lukijoiden kannalta hyviä palveluita faktojen tarkistamiseksi on kuitenkin olemassa.

Esimerkiksi vuonna 2014 perustettu kotimainen Faktabaari (Faktabaari 2015) ottaa vastaan faktantarkistuspyyntöjä. Nettisivuillaan esikuvikseen Factcheck.orgin ja Politifact.comin mainitseva Faktabaari on ollut toiminnassa euro- ja eduskuntavaalien aikaan, jolloin vapaaehtoiset ovat tarkistaneet poliitikkojen mediassa esittämiä lausuntoja.

Faktabaari selvittää faktan asiantuntijoiden kanssa, minkä jälkeen se julkaisee aiheesta journalistisen tekstin.

Maailmalla on myös uudenlaisia yrityksiä, jotka tekevät sitä, mitä uutistoimistot tekivät aikaisemmin.

Journalisti-lehti kirjoitti numerossaan 12/2014 kirjeenvaihtaja Mark Littlen perustamasta yrityksestä Storyful (Vehkoo 2014).

”Sillä on nerokas bisnesmalli. Se tarkistaa sosiaalisesta verkosta saatuja tietoja – twiittejä, kuvia, videoita – ja myy tätä tarkistettua tietoa eteenpäin perinteiselle medialle. Sillä on asiakkaitaan muun muassa *The New York Times*, Yahoo, BBC ja Al-Jazeera.” (Vehkoo 2014)

2.6 Journalistinen prosessi

Joitakin vuosia sitten internetissä kiersi animaatio, jossa tikku-ukko naputti näppäimistöään rytmikkäästi kieli keskellä suuta. Pikkuhiljaa ukon ilme tiukkeni ja otsalle uurtui ryppy. Myös näppäimistö alkoi saada kyytiä. Naputtelu muuttui hakkaamiseksi.

Muutaman minuutin animaatio huipentui siihen, kun tikku-ukko lakkasi kirjoittamasta käsin. Sen sijaan se alkoi hakata päätänsä näppäimistöön, kunnes sen silmät pulpahtivat ulos kuopistaan. Animaatio loppui, kun ukkelin veriset aivot lepäsivät näppäimistöllä.

Animaation nimi oli ”Journalistinen prosessi”.

Perinteisesti journalistinen prosessi ymmärretään alalla jatkumona, joka alkaa ideoinnista ja loppuu julkaistuun juttuun.

Journalistisesta työprosessista ei voi enää nykypäivänä puhua ilman, että puhuu editointiprosessista.

Jokaisella lehdellä on oma etukäteen sovittu työprosessinsa.

Teos Editointi aikakauslehdessä (Töyry M., Rätty P., Kuisma K. 2008) opastaa toimituksia editoinnissa. Kirjoittajat muistuttavat työprosessin tärkeydestä. Työprosessi on samalla viivalla sisällön ideoinnin ja ulkoasun uudistamisen kanssa (Töyry ym. 2008, 121).

”Kun toimitus tekee työprosessin kuvauksen ja keskustelee siitä, se jäsentää samalla yhteisen käsityksen työn kulusta.” (Töyry ym. 2008, 121)

Teos Editointi aikakauslehdessä jakaa editoinnin viiteen vaiheeseen:

- 1) suunnitteleva editointi
- 2) ohjaava editointi
- 3) käsittelevä editointi
- 4) viimeistelevä editointi
- 5) palaute valmiista työstä. (Töyry ym. 2008, 14)

Vaiheista ensimmäinen, suunnitteleva editointi, alkaa nimensä mukaisesti jutun suunnittelusta. Tässä vaiheessa selviää jutun käsittelytapa, juttutyypit sekä kirjoittaja (Töyry ym. 2008, 18).

Vaiheista toinen, ohjaava editointi, auttaa jutun tekijää rajaamaan aiheensa ja keskittymään jutun kannalta oleelliseen (Töyry ym. 2008, 18).

Käsittelevä editointi keskittyy jutun rakenteeseen ja jäsentelyyn. Tähän vaiheeseen kuuluu myös tekstin rytmin, tarkkuuden ja luotettavuuden huomiointi sekä kieliopin ja oikeinkirjoituksen tarkistaminen (Töyry ym. 2008, 19).

Viimeistelevä editointi keskittyy työskentelyyn graafikon kanssa. Editoija huolehtii otsikosta, ingressistä, nostoista ja kuvateksteistä (Töyry ym. 2008, 19).

Editointiin kuuluu myös palaute, jonka tarkoitus on kehittää työprosessin sujuvuutta (Töyry ym. 2008, 19).

Lehden editointikulttuuri ja sen vaaliminen liittyvät journalististen virheiden ehkäisyyn oleellisella tavalla: hyvä editointikulttuuri nimittäin vähentää virheitä.

”Lukija luottaa lehden tarkkuuteen. Siksi editoijan kannattaa tarkastaa teksti niin monta kertaa kuin mahdollista. Useat tarkistuskierrokset eivät ole ylimääräistä työtä, vaan lehden uskottavuuden vaalimista.” (Töyry ym. 2008, 94)

Jokaisella journalistilla on oma tapansa koota keräämänsä materiaali jutuksi.

Vaikka journalistinen prosessi on ennen kaikkea editointiprosessi, se on myös kirjoitusprosessi. Tämä työvaihe on yksin tehtävä ja usein tuskastuttava. Epäilen, että netissä kiertänyt animaatio liittyy nimenomaan tähän työvaiheeseen.

American Press Institute määrittelee journalistisen kirjoitusprosessin internetsivuillaan seuraavasti:

Writing Phase

- You’ve got a lead; now order a sequence in telling: organize.
- Write quickly, staying on track – you can go back and tweak.
- As you write, periodically ask yourself: Who cares?
- As you write, periodically frighten yourself: The audience is leaving.
- When you finish, go back and ruthlessly cut words and sentences. (American Press Institute 2015)

Vapaasti suomennettuna:

- Kun sinulla on alku, järjestä materiaalisi siihen järjestykseen, missä haluat tarinasi kertoa.
- Kirjoita nopeasti, pysy kuitenkin asiassa – voit hioa jälkikäteen.
- Kysy koko ajan kirjoittaessasi, ketä kiinnostaa.
- Pelottele itseäsi, että lukija jättää sinut hetkenä minä hyvänsä
- Kun olet kirjoittanut, karsi turhia sanoja ja lauseita.

2.6.1 Journalistinen prosessi Suomen Kuvalehdessä

Suomen Kuvalehti on Otavamedian viikoittain julkaisema aikakauslehti. Lehti ilmestyy 49 kertaa vuodessa. Suomen Kuvalehti käsittelee yhteiskunnallisia aiheita, taloutta, politiikkaa, kulttuuria, tiedettä ja taidetta. Lehden päätoimittaja on Ville Perna (Otavamedia 2015).

Lehdessä työskentelee apinalaatikon mukaan tällä hetkellä 24 henkilöä, joista 13 on toimittajia.

Työskentelin Suomen Kuvalehdessä vuosina 2010-2013, lähes tarkalleen neljän vuoden ajan. Sitä ennen olin toiminut lehden vakituksena avustajana ja kesätoimittajana useamman vuoden.

Mokani sattui vuoden 2013 lopussa, hieman ennen kuin vuorotteluvapaan sijaisuuteni loppui. Tuona aikana toimituksessa oli kaksi toimituspäällikköä: Jyrki Jantunen ja Jarmo Raimio. Päätoimittajana lehdessä oli Tapani Ruokanen.

Yleensä työn kulku isoissa jutuissa eteni toimituksessa seuraavasti: juttuaiheen muotouttua juttuideaksi toimituspäällikön kanssa käydyssä palaverissa, toimittaja lähti työstämään juttua. Isojen juttujen kohdalla kokouksessa istui toimituspäällikön ja –sihteerin lisäksi valokuvaaja ja graafikko.

Juttukeikalta paluun tai materiaalin keruun jälkeen toimittaja keskusteli jutusta toimitussihteerin kanssa. Toimitussihteeriksi pysyi lähes poikkeuksetta samana jutun alusta loppuun. Viimeistelevän editoinnin saattoi tehdä toinenkin toimitussihteeriksi. Suomen Kuvalehdessä oli kolme toimitussihteerää.

Toimitussihteerin kanssa käytiin läpi, oliko materiaalin keräämisen ja haastattelujen jäljiltä löytynyt näkökulmaa muuttavaa tietoa tai muuta vastaavaa, joka oli hyvä ottaa huomioon.

Näkökulman terävöittäminen jälkeen toimittaja alkoi kirjoittaa juttua. Ensimmäisen version luki yleensä toimituspäällikkö. Hän kommentoi kirjoittajalle juttua ensimmäisenä, hyväksyi sen, minkä jälkeen toimituspäällikkö kommentoi juttua toimitussihteerille. Sen jälkeen kirjoittaja sai toimitussihteeriltä kommentteja jutun parantamiseksi.

Parannusten jälkeen toimittaja ja toimitussihteeriksi käsitelivät juttua niin, että toimittaja istui toimitussihteerin vieressä ja vastasi tämän kysymyksiin. Samalla toimitussihteeriksi kertoi, miten oli päätyntä tekemiinsä korjausehdotuksiin.

Tämän käsittelykierroksen jälkeen juttu siirtyi taittoon. Viimeistelyvaiheessa sen luki vielä toinen toimitussihteeriksi.

Palautetta isosta jutusta saattoi saada viikkokokouksessa, mutta se oli hyvin ylimalkaista. Järjestelmällistä palautteenantoa ei lehdessä aikani ollut.

2.6.2 Oma työprosessini

Oma työprosessini on isojen (tarkoitin tässä kohtaa useamman aukeaman kirjoitusta) juttujen kohdalla seuraavanlainen: Kun olen kerännyt kaiken taustamateriaalin, tehnyt sekä tausta- että varsinaiset haastattelut, puran haastattelunauhut ja teen raahan juttusuunnitelman.

Juttusuunnitelmaan merkitsen, mitä teemaa minkäkin väliotsikon alla käsittelen.

Sen jälkeen raahaan materiaalin kunkin väliotsikon alle. Tekstimassasta tulee sivumääräisesti pitkä nivaska, mutta nivaskasta on helppo selata, mihin osioon materiaali liittyy. Toki teksti on edelleen massaa, mutta paremmin hahmotettavissa.

Käytän leikkaa ja liimaa -systeemiä. Kun kaikki mielestäni jutun kannalta olennainen materiaali on raahattu juttusuunnitelmaan, alan kirjoittaa. Kirjoitan myös jutun otsikkoehdotuksen alle yhden lauseen, joka kertoo, mitä haluan jutullani sanoa. Tämä lause on jutun punainen lanka.

Kirjoitan tekstin omin sanoin, lyhennän sitaatteja, teen kerronnasta epäsuoraa. Lopuksi tarkistan vielä erikseen numerot ja muut faktat, että ne pitävät paikkaansa.

Jos ehdin, luetutan tekstin saman toimituksen kollegalla, joka on parhaassa tapauksessa erikoistunut aiheeseen, josta kirjoitan.

Kirjoittamisen jälkeen lähetän haastateltavalle tämän oman osuuden tarkistettavaksi.

Korjausten jälkeen saatan vielä hioa tekstiä ennen kuin luetutan sen toimituspäälliköllä. Hänen hyväksyntänsä jälkeen siirrän tekstin järjestelmään toimitussihteerin luettavaksi. Kun toimitussihteerä on lukenut jutun, hänellä on siihen usein ja yleensä useita korjausehdotuksia. Jos hän haluaa juttuun lisää materiaalia johonkin tiettyyn kohtaan, hän pyytää minua "lihottamaan" tekstiä. Jos kyseessä ei ole isoja muutoksia, käsittelemme jutut yhdessä saman koneen ääressä. Usein toimitussihteerä pyytää minulta tarkennuksia tekstiin läpi käsittelysession.

Kun juttu on valmis, se siirtyy graafikolle, joka on jo valinnut kuvat. Sen jälkeen alan tehdä kuvatekstejä ja nostoehdotuksia. Teen myös otsikko- ja ingressiehdotukset.

2.7 Velvollisuus totuudenmukaisuuteen

Journalismissa on tiukat säännöt. Journalismi perustuu autenttisuuteen, tai vähintään illuusion siitä. Journalismi ei ole koskaan mitään keksittyä. Se ei siedä intertekstuaalisia viittauksia, eikä se saa olla kopiota. Jutussa jokainen fakta pitää tarkistaa, monesta eri lähteestä.

Jo Journalistin ohjeet edellyttävät, että juttu on totta. Ohjeessa numero kahdeksan sanotaan, että ”journalistin velvollisuus on pyrkiä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen”.

Olen kuullut tarinoita kokonaisten juttujen varastamisesta. Toimittaja on kääntänyt jutun vierasmaalaisesta lehdestä ja laittanut alle oman nimensä.

Huijausten on arvioitu johtuvan kiireestä, epäterveestä kunnianhimosta, lukijoiden vaatimusten kasvamisesta, ties mistä.

Toisten tiedotusvälineiden skuuppien varastaminen on suht yleistä. Uutinen ilmoitetaan omana, vaikka se on toisen lehden. Lähde vain jätetään mainitsematta.

Toimittaja Anu Partanen on kirjoittanut pro gradu -tutkielmansa journalistisesta totuudesta. Tampereen yliopistossa julkaistu tutkielma on nimeltään Totuuden tulkitsijat – Feature-kirjoittajat journalistisen totuuden jäljillä (Partanen 2007).

”Ei riitä, että kertoo tosiasiat totuudellisesti, vaan pitää kertoa myös totuus tosiasioista. - - Ollakseen totuudellinen journalismin on paitsi selvitettävä tosiasiat myös asetettava ne kontekstiin ja selitettävä tapahtumisen taustalla vaikuttavia tekijöitä.” (Partanen 2007, 26)

Partasen silloisen työpaikan A-lehtien julkaiseman Image-lehden numerossa 3/2006 julkaistiin Partasen kirjoittama juttu samasta aiheesta, totuudesta journalismissa. Jutun otsikko oli Usko tai älä (Partanen 2006).

Imagen jutussaan Partanen pohtii tarinan voiman ulottumista kaikkialle – etenkin paikkoihin, joihin se ei kuulu ja jossa sitä käytetään totuuden kustannuksella.

Partanen kirjoittaa, että vasta sadan viime vuoden ajan totuus on kuulunut journalismibisnekseen. Sitä ennen lehdissä julkaistiin fiktiota jatkokertomusten muodossa.

Sittemmin modernin journalismin ajatus on ollut, että toimittajat tutkivat, tarkistavat ja arvioivat välittämänsä tiedot. Siitä yleisö on maksanut.

Sen sijaan, että tietoja tarkistettaisiin ennen niiden julkaisemista, tiedot julkaistaan mahdollisimman nopeasti ja niitä korjataan myöhemmin palautteen perusteella.
(Partanen 2006)

2.8 Mikä on journalistinen moka?

Journalististen mokien luokittelu osoittautui hankalaksi. Suomeksi tietoa löytyi huonosti.

Englanninkielinen lähdekirjallisuus mainitsi termejä error, mistake, hoax.

Error – virhe, erehdys

Mistake – virhe, moka, kämmi

Hoax – huijaus, väärennös, petkutus, sepite

David Randallin kirjoittamassa The Universal Journalist –teoksessa (Fourth Edition, published 2011 by Pluto Press) mokat luokitellaan kuuteen eri ryhmään.

Luvussa 11 Mistakes, Corrections and Hoaxes (tekijän suomennos ”Mokat, oikaisut ja huijaukset”) Randallin mokajako on seuraava:

- 1) Errors of detail – names, ages, addresses, etc.
 - 2) Errors of narrative – false part of an otherwise true account.
 - 3) Hoaxes and inventions – where the entire story is fiction.
 - 4) Errors of context – incorrect or missing background causing a false account.
 - 5) Errors of omission – an account made misleading by a missing part.
 - 6) Errors of interpretation – adding two and two and coming up with five.
- (Randall 2011, 133)

Vapaasti suomennettuna:

- 1) Mokat yksityiskohdissa.
- 2) Mokat kerronnassa.
- 3) Huijaukset ja keksityt jutut.

- 4) Asiayhteysmoka.
- 5) Asioiden poisjääminen.
- 6) Tulkintamoka.

Randallin mukaan mokien syntyvät ovat seuraavat:

- 1) Toimittaja voi saada haastateltavalta väärää tietoa.
- 2) Muistiinpanot ovat surkea.
- 3) Faktojen tuplatsekkaaminen jää välistä.
- 4) Toimittaja toivoo paremman jutun toivossa, että jokin on totta vaikka se ei ole.
- 5) Toimittaja on vastahakoinen tarkistamaan sensaatiohakuksia faktoja tai tapahtumaketjuja.
- 6) Toimittaja jättää jutun lukematta ennen kuin laittaa sen eteenpäin.
- 7) Toimittaja luottaa liikaa internetsivustojen tietoihin.
- 8) Toimittaja ei malta kuunnella omia hälytyskellojaan.
- 9) Vääränlaiset faktat jätetään huomiotta.
- 10) Juttu julkaistaan liian hätäisesti.
- 11) Teknistä erikoissanastoa käsitellään huolimattomasti.
- 12) Toimittaja luottaa liikaa lehtileikkeisiin ja aikaisemmin julkaistuun materiaaliin.
- 13) Prosessin aikana syntyy toimittajasta riippumaton virhe. (Randall 2011, 134)

En kuitenkaan aio käyttää Randallin valmiita mokaluokitteluita, sillä ne ovat vain yksi tapa luokitella journalistiset mokat. Oma aineistoni antoi aiheita muunlaiseen analyysiin.

2.9 Internet levittää mokat hetkessä

Internet on vaikuttanut siihen, että moka leviää nykyään aivan eri tavalla kuin pelkän printin, television ja radion aikana.

Internetin aikakautena journalistisesta prosessista ja virheistä sekä niiden käsittelystä on tullut läpinäkyvämpää. Läpinäkyvyys tekee journalismista luotettavaa, sillä lukija voi silloin seurata jutun syntymistä. Jutun teon läpinäkyvyydellä on kuitenkin myös toinen puoli:

” - - luottamusta murentavien virheiden havaitseminen ja etenkin niiden osoittaminen on entistä helpompaa.” (Mäntymaa 2014, 13)

Kynnys virheisiin puuttumiseen on internetaikana madaltunut, sillä lähes jokaisen jutun perässä on kommentointimahdollisuus.

Mokien julkitulo internetissä on sekä hyvä että huono juttu.

Hyvää siinä on se, että moka tulee julki ja virheellinen tieto korjataan oikeaan.

Huonoa on moka tekijän usein kohtuuton mollaaminen.

Kirjoitin vuonna 2011 ammattilehti Journalistiin jutun otsikolla ”Paskaa niskaan” (Koljonen 2011). Jutussa toimittajat kertoivat, miltä tuntuu saada nettipalautetta. Nettipalautteella tarkoitan tässä yhteydessä sitä, että jutun perässä on lukijoiden kommentteja.

Pääjuttu sivusi myös sitä, miten mokat huomataan nykyään nopeammin ja niistä näpätetään toimittajaa saman tien. Ennen internetaikaa – tai ennen sitä, kun juttujen loppuun ilmestyi kommentointimahdollisuus – palaute saattoi tulla toimittajalle viikkoja lehden ilmestymisen jälkeen.

Nyt havaittu virhe perataan kommenttiketjussa usein heti jutun julkaisemisen jälkeen.

”Eihän se voi olla vaikuttamatta, jos saa kuukauden putkeen pelkästään negatiivista palautetta. Varsinkin, jos sellaiseen ei ole tottunut. Uskon, että moni niin sanottu tähtitoimittaja ei halua lukea tällaisia palautteita.” (Taloussanomien toimittaja Petri Korhonen, Journalisti 1/2011)

Asiavirheen lisäksi perataan yleensä myös koko ammattikunta sekä toimittajan persoonallisuus ja ulkonäkö.

”Yhden ainoan kerran olen lukenut jonkun miestoimittajan jutun perästä kommentin, jossa toimittajaa haukuttiin kaljuksi. Sen sijaan naiset saavat paljon sellaista palautetta, että ’olet vain ruma ja sen takia katkera’.” (vapaa toimittaja Virpi Salmi, Journalisti 1/2011)

Totuus ja kirjoittajan fiilikset eivät kuitenkaan voi olla vaakakupissa samalla tasolla.

Viime aikojen journalistiset mokat ovat levinneet internetin ansiosta.

11.10.2012 MTV3:n toimittaja teki käännösvirheen kääntäessään uutistoimisto AP:n englanninkielisen uutisen (Vehkoo 2012). MTV3:n juttu kertoi Euroviisuista tutun laulajamummelin isästä, joka oli kuollut ”Nazizin taistelussa”. Alkuperäinen lause kuului: ”he died

while fighting the Nazis”. Sen sijaan, että MTV3:n julkaisemassa jutussa olisi puhuttu toisesta maailmansodasta, siinä mainittiin Nazizin taistelu.

Helsingin Sanomat puolestaan julkaisi 21.10.2012 vainoharhaisuutta koskevan jutun, joka osoittautui käännökseksi ulkomaisesta jutusta. Käännöksestä ei oltu mainittu jutun yhteydessä (Mäenpää 2012).

Jälkimmäinen tapaus tuli ilmi kouluttaja-tietokirjailija Katleena Kortesuon kirjoittaman Ei oototta –blogin lukijoiden huomattua asian 22.10.2012 (Kortesusuo 2012).

Kortesuon blogissa aihe keräsi 187 kommenttia, jossa ruodittiin suurelta osin Helsingin Sanomien tasoa.

Myös Nazizin taistelun jälkimainingit tuntuivat olevan osalle toimittajista riemullisinta pitkään aikaan. Uutista mollattiin estoitta muun muassa Twitterissä.

”Seuraava ajatus mediayhtiön johdossa: mistä löytyy vielä vähemmän koulutettuja tyyppejä tekemään uutisia vielä halvemmalla? [#nazisintaistelu](#)” Jani Niipola Twitterissä 11. lokakuuta 2012 (Niipola 2012)

”Lisää käännösvinkkejä: Aryan race = Arjan kilpailu, occupied Poland = varattu Puola, concentration camp = keskittymisleiri [#nazisintaistelu](#)” Juhani Saarinen 11. lokakuuta 2012 (Saarinen 2012)

Nazizin taistelu nähtiin myös seurauksena toimittajien jatkuvalle kiireelle ja sille, ettei toimituksissa ole enää tarpeeksi ihmisiä editoimassa ja lukemassa juttuja ennen niiden julkaisua.

Toimittaja-tietokirjailija Hanna Nikkanen kirjoitti Journalistin (18/2012) Kutsuvieras-palstalla, ettei pilkka osunut niinkään Nazizin taistelusta kirjoittaneeseen toimittajaan kuin mediatalojen surkeisiin resursseihin. ”Julkinen läksytys voi tuntua kirjoittajasta rankalta, mutta vika ei ole Twitterin vaan toimituksen, joka on ulkoistanut virheiden bongauksen yleisölle”, Nikkanen kirjoitti (Nikkanen 2012).

Toisin kuin Helsingin Sanomien jutussa, Maikkarin Nazizin taistelu –jutun kirjoittajan nimi ei ole ollut julkisuudessa.

Nazizin jälkimainingeissa toimittaja Antti Hirvonen pyysi 16. lokakuuta 2012 omassa twiitissään toimittajia kertomaan mokiaan (Hirvonen 2012). Ketju koostui muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta lähinnä pikkuhauskoista mokista, joista suurin osa oli luku- ja nimivirheitä.

Samana päivänä, lokakuun 16. päivä, Helsingin Sanomien silloinen toimituspäällikkö Paula Salovaara kirjoitti lehden pääkirjoituksessa mokaamisesta.

Hän muistutti, että niin kauan kuin toimittajina on ihmisiä eikä koneita, virheitä tulee aivan varmasti.

”Kun virhe on korjattu, sitä on pyydetty anteeksi ja opittu häpeän puna poskilla olemaan vastaisuudessa tarkkaavaisempi, saa nauraa ja nousta polvirukousasennosta.” (Salovaara 2012)

3 Tutkimusongelma ja menetelmä. Ei kai tämä nyt minua koske? Eli mitä, miksi ja miten tutkitaan?

Tässä luvussa kerron työni tavoitteet, selvennän tutkimuskysymykseni sekä selitän työni toteuttamistavan.

Kerron myös, miksi tutkimukseni on tärkeä tehdä ja mitä muut journalistit voivat tuloksista hyötyä.

3.1 Työn tavoitteet ja tutkimuskysymys

Mediamaailma on aina ollut kiireinen, mutta nykypäivänä kiire on lisääntynyt entisestään. Digitalisoituminen on luonut lisää julkaisukanavia ja internetissä deadline on joka hetki.

Taloudellinen taantuma ja äärimmäinen tehokkuusajattelu ovat vähentäneet väkeä toimituksissa. Journalistiliiton tilastojen mukaan esimerkiksi vuonna 2014 toimitukset irtisanoivat 179 journalistia (Kilpeläinen 2015). Vuoden 2015 aikana yt-neuvotteluista ja henkilöstön mahdollisista vähennystarpeista ovat ilmoittaneet muun muassa MTV3, Turun Sanomat, HSS Media, Alma Media, Aller sekä STT-Lehtikuva.

Työprosessin kannalta se tarkoittaa sitä, että yhä pienempi joukko tekee yhä suurempaa määrää juttuja ja että valmiit jutut kulkevat yhä harvemman silmä- ja käsiparin kautta.

Työni tavoite on saada selville journalististen mokien erot sekä se, mikä niitä aiheuttaa. Lisäksi minua kiinnostaa työssäni, miten toimituksissa toimittiin mokaan jälkeen ja mitä mokasta seurasi. En tarkoita seuraamuksilla pelkästään sitä, mitä toimittajalle seurasi, vaan miten lukijat reagoivat.

Tutkimuskysymykseni on: Miten journalistiset mokat syntyvät ja voi niitä välttää?

Lopputuotteen tavoitteena on opastaa, miten toimittaja voi luoda työprosessistaan niin toimivan, että ison osan mokista voi välttää.

3.2 Työn toteutus

Opinnäytetyöni metodina on laadullinen tutkimus. Menetelmäni on aineistolähtöinen sisällytönanalyysi.

Opinnäytetyössäni olen käyttänyt apuna Jorma Kanasen Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opasta (Kananen 2010).

Kvalitatiivinen tutkimusprosessi käynnistyy tutkimusongelman määrittelyllä. Tutkimuskysymyksen määrittelyn jälkeen luodaan tutkimuskysymykset, joihin aineisto vastaa (Kananen 2010, s. 36).

Kananen kirjoittaa, että hyvä nyrkkisääntö se, että ”mitä vähemmän ilmiöstä tiedetään, sitä todennäköisemmin kvalitatiivinen tutkimus tulee kysymykseen” (Kananen 2010, 36).

Tutkimukseni journalistisista mokista on laadullinen, sillä ei ole olemassa tutkittua tietoa siitä, mikä niitä synnyttää. Työssäni käytän hyväkseni kollegoilta keräämääni materiaalia. Aineistoni on uniikki, sillä olen kerännyt sen juuri tätä opinnäytetyötä varten.

En ole käyttänyt saamani aineiston suhteen valmista luokittelua, vaan olen luokitellut journalistiset mokat itse. Luokittelun suhteen aineisto oli selkeä. Oli esimerkiksi hyvin selkeää, mikä oli iso moka ja mikä pieni.

Pyysin Journalisti-lehteä julkaisemaan maaliskuun 2014 numerossaan seuraavanlaisen ilmoituksen:

Mokakertomuksia opinnäytetyöhön

Journalisti, oletko mokannut? Vaihtuiko haastateltavan nimi, tuliko karkea faktavirhe vai tunaroitko vielä pahemmin? Julkinen ammatti pitää huolen siitä, ettei moka mene keneltäkään ohi, mutta kertooko mokaaminen myös jostakin muusta kuin huolimattomuudesta? Ovatko mokat lisääntyneet työyhteisöissä, ja voiko niistä oikeasti oppia?

Opiskelen Haaga-Helian ammattikorkeakoulussa ja teen opinnäytetyötäni journalistisista mokista, joita on mahtunut myös omalle uralleni.

Työtäni varten tarvitsen paljon esimerkkejä. Kerro siis omasta tai työyhteisössäsi sattuneesta mokasta vapaamuotoisesti. Vastaa kuitenkin seuraaviin kysymyksiin:

- miten ja milloin mokasit
- millaisessa tilanteessa moka syntyi
- mitä siitä seurasi
- miten moka hoidettiin
- miksi moka mielestäsi syntyi

- millainen julkaisu oli kyseessä (sanomalehti, aikakauslehti, digitaalinen julkaisu)?

Vaikka opinnäytetyössä vastaukset käsitellään nimettöminä, liitä mukaan yhteystietosi. Vastauksia voi lähettää sähköpostitse toukokuun 2014 loppuun mennessä.

Osoitteeni on laura.koljonen@myy.haaga-helia.fi

Otin vastauksia vastaan myös vielä alkuvuodesta 2015, sillä opinnäytetyöni aikataulu siirtyi alkuperäisestä suunnitelmasta.

Sain vastauksia yhteensä 16 kappaletta. Vastaukset sain sähköpostitse sekä haastatteleamalla kollegoitani puhelimitse. Käsitellen saamani vastaukset opinnäytetyössäni nimettöminä.

Olen lajitellut mokat sen perusteella, miten ne rikkovat Journalistin ohjeita.

Lisäksi käyn työssäni läpi yksityiskohtaisesti oman journalistisen mokani, jonka voi helposti sijoittaa mokajaottelun kärkipäähän, isoksi mokaksi.

Olen rajannut opinnäytetyöni analysoitavista mokista pois tahalliset vilpit, kuten keksityt haastateltavat.

4 Empiria-osa. Ai se oli sun juttu? Eli miten journalismissa mokataan?

Tässä luvussa käyn yksityiskohtaisesti läpi oman journalistisen mokani. Mokan dokumentointi on tarkkaa, sillä tein kattavat muistiinpanot tilanteen ollessa niin sanotusti päällä loppuvuodesta 2013. Arvasin, että asia kannattaa kirjata ylös, sillä jälkikäteismuistelu on aina todella epäluotettavaa ja siihen liittyy tunteita ja tunnelmia prosessin varrelta. Kirjaamalla mokan sain myös mielenrauhan, sillä tiesin, että jossakin on asia dokumentoituna, vaikka en vielä tiennyt, että teen aiheesta opinnäytetyöni. Olen myös säästänyt kaikki aiheeseen liittyvät sähköpostikeskustelut, tekstiviestit, puhelutiedot sekä ottanut talteen lehti- ja netti-jutut, joissa aihetta on käsitelty. Opinnäytetyössäni ei ole mutupohjaista muistelua tämän asian suhteen.

Sen lisäksi luvussa esitellään keräämäni aineisto: 16 journalistista mokaa.

4.1 Oma mokani

Varmaan töitä tiedossa, ajattelen, kun saan keskiviikkoaamuna 31.10.2013 kello 8.55 tekstiviestin Suomen Kuvalehden toimituspäällikkö Jarmo Raiviolta.

Edellisenä perjantaina olen pakannut tavarani, ostanut työkavereille karkkia ja muutaman litran aina lopussa ollutta kahvimaitoa, hyvästellyt heidät ja palauttanut kulkukorttini.

Vuoden pituinen vuorotteluvapaan sijaisuuteni on ohi. Olen sopinut päätoimittajan kanssa jatkavani lehden vakituisena avustajana.

Keskiviikkoaamuisen tekstiviestin sisältö on "Moi Laura. Soita kun ehdit, asiaa. Jarmo."

Soitan perään.

Raivio menee suoraan asiaan. Hän haluaa tietää, miten on mahdollista, että jutussani on täysin identtisiä lauseita eräältä nettisivustolta. Lisäksi toisessa jutussani on lähes samoja lauseita jutun lopussa lähteinä mainitsemiltani sivuilta.

Siis kahdessa peräkkäisessä jutussa. Toisessa monen lauseen verran - kokonaisia jaksosja!

Raivio sanoo, että tapaus näyttää pahalta. Hän haluaa tietää, miten tällainen on mahdollista.

Raivio lähettää sähköpostilla kopioimani lauseet. Ensin poiminnan tiedonlähteen nettisivuilta, sitten lehdessä julkaistun tekstini.

Raivio kysyy, onko mahdollista, että muista jutuistani löytyisi vastaavaa. Sanon, että jutuni löytyvät arkistosta ja ne voi aivan hyvin käydä läpi, mutta että minun on vaikea uskoa sellaisen tapahtuneen aikaisemmissa jutuissani.

Selvittelen mokaani. Muistelen työprosessia, käyn kalenteriani läpi. Miten paljon olen varannut kirjoittamiselle aikaa? Onko minulla ollut paljon muita juttuja päällekkäin?

Olen tehnyt seuraavaa: kerännyt taustamateriaalia erilliseen tiedostoon, raahannut tekstiä löytämiltäni nettisivuilta tiedostoon ja kirjoittanut alle, mistä olen ne löytänyt. Kun materiaali on ollut koossa, olen alleviivannut tärkeimmät kohdat. Sen jälkeen olen purkanut haastattelunauhut, kirjoittanut juttusuunnitelman draamankaariseen, siirtänyt parhaimmat sitaatit juttusuunnitelmaan, ja tehnyt saman taustamateriaalille.

Sitten olen alkanut kirjoittaa. Versio versiolta.

Olen laittanut kännykän hälyttämään tunnin välein. Tunnissa saa kirjoitettua keskimäärin 4000 merkkiä, jos vire on hyvä ja asia selkeänä päässä.

Neljätuhatta merkkiä on Suomen Kuvalehden toimitussihteerin lausahdus, jonka hän on kuullut toimittajaveljeltään. "Nakit näppäimistölle ja neljä tonnia tunnissa". Niin veli on sanonut.

Jutun kirjoittaminen ei suju.

Joudun jumpata taustamateriaalin kanssa tunteja. Kirjoittaminen tuntuu tuherrukselta.

En saa kirjoitettua 10 000 merkin juttua päivässä.

Saan lisäpäivän.

Hioessani tekstiä haastateltavani ilmoittaa joutuneensa sairaalaan. Häntä ei ole vielä valokuvattu juttua varten. Juttu päätetään siirtää numeroa myöhemmäksi.

Kirjoitan jutun kuitenkin suunnilleen valmiiksi, ajattelen viimeistellä sen pari päivää myöhemmin ja alan tehdä toista, kiireellisempää juttua: infografiikkaa arktisesta öljynporauksesta.

Tiedän etukäteen, mitä on öljy ja missä on arktinen. Juttu vaatii paljon taustatöitä.

Googlaan. Avaan taustamateriaalikansion. Raahaan tietoja kansioon, kirjoitan alle, mistä tieto on peräisin.

Kun grafiikan raakamateriaali on valmista, näytän sen kuvaa valmistelleelle graafikolle. Sitten alan koota kulttuurisivujen palstaa.

Teenkö jotakin viikolla eteenpäin siirretylle jutulle? Onko se julkaisukunnossa? En muista.

Käyn Raivion kanssa muutaman meilin kirjeenvaihdon. Kerron hänelle, että ei ole muuta mahdollisuutta kuin että kiireessä taustamateriaali on sekoittunut muun tekstin joukkoon.

Mokan löytäneen toimituspäällikön soiton jälkeen lähetän päätoimittajalle ja toimituspäälliköille selityksen, miten mokani on tapahtunut. Selitys on sama kuin minkä lähetän Raiviolle.

Seuraavana päivänä päätoimittaja ilmoittaa, että lehteen ja nettiin tulee oikaisu. Se on otsikoitu "Toimitukselta".

Suomen Kuvalehdessä oli numerossa 45/2013 kirjoitus Toimitukselta (Suomen Kuvalehti 2013): "SK:n 43/2013 kahdessa jutussa oli muualta kopioituja tekstinosia. Aina vähemmistöissä -jutussa (s. 38-41) on inkerinsuomalaisten historiaa käsitteleviä katkelmia, jotka ovat peräisin internetin www.inkeri.com-sivustolta. Lehden arktista öljynporausta käsittelevässä uutisgrafiikassa (Riskibisnes, s. 12-13) taas on lyhyitä tekstinosia, jotka ovat peräisin muun muassa Yleisradion, Greenpeacen sekä Ilmatieteen laitoksen internet-sivuilta. Sama toimittaja on kirjoittanut molemmat tekstit. Toimittajan määräaikainen työsuhde päättyi alkuperäisen sopimuksen mukaan 25. lokakuuta 2013, tekstien samankaltaisuudet huomattiin 30. lokakuuta. Suomen Kuvalehti pahoittelee tapahtunutta."

Helsingin Sanomissa 4.11.2013 julkaistiin uutinen otsikolla (Helsingin Sanomat 2013): "Suomen Kuvalehti käy läpi vanhoja juttuja kopioinnin varalta". HS kertoi jutussaan Suo-

men Kuvalehden käyvän läpi kyseisen toimittajan vanhoja juttuja. “Ruokasen mukaan kopiointiin havaitsi toimituspäällikkö käydessään juttuja jälkikäteen läpi. Asiasta vihjattiin myös lukijakirjeessä.”

Ammattilehti Journalistin numerossa 14/2013 julkaistiin juttu, joka oli otsikoitu “SK: Uusia kopiotapauksia ei löytynyt” (Journalisti 2013). Siinä kerrottiin Suomen Kuvalehden käyneen läpi vanhoja juttuja. Lehti ei ollut löytänyt samanlaista kopiointia toimittajan muista jutuista. Journalistin toimittaja soitti myös minulle ja kysyi kantaani asiaan. Jutussa oli käytetty seuraavaa sitaattiani: “En silti halua vähätellä tapahtunutta. Juttuun oli jäänyt sanasta sanaan samaa materiaali kuin lähteessä. Se ei ole oikeaoppista lainaamista. Ymmärrän hyvin, että toimitus halusi käydä läpi myös aiemmat juttuni.”

Päätoimittajan kanssa sovimme, että pidän parin kuukauden tauon kyseiseen lehteen kirjoittamisesta.

Sen jälkeen voin jatkaa töitäni normaalisti avustajana.

4.2 Aineisto: kuvamanipulaatiosta lähdesuojan rikkomiseen

Keräämäni materiaali käsittää 16 journalistista mokaa.

Aineistoni mokat ovat seuraavat:

käsittelyvaiheessa syntynyt asiavirhe (1 kpl)

teknistä välinettä ei hallittu (2 kpl)

tekstiin jäi omaa materiaalia (1 kpl)

kuvatekstit ja kuva eivät liittyneet toisiinsa (1 kpl)

kuvatekstiin graafikolle tai seuraavan työvaiheen tekijälle jätetty viesti päättyi julkaistuun juttuun (2 kpl)

kirjoitusvirhe muutti informaatiota (2 kpl)

aihe oli liian vieras (1 kpl)

kuvamanipulaatio (1 kpl)

lähdesuojan rikkominen (1 kpl)

eettinen pohdinta siitä, onko juttu julkaisemisen arvoinen (1 kpl)

asianajojournalismi (1 kpl)

haastateltavasta herjaavasti puhuminen selän takana (1 kpl)

hermojen menettämisestä johtuva epäammattimainen käytös (1 kpl)

Tutustuttani aineistooni kunnolla mokat voi mielestäni jakaa kolmeen pääluokkaan:

- 1) pikkumokat
- 2) isot kämmit
- 3) huono käytös (yleensä haastateltavaa kohtaan)

Tein jaon sen perusteelle, miten ne noudattavat Journalistin ohjeita.

Seuraavassa luvussa esittelen mokat.

4.2.1 Pikkumokat naurattavat

Aineistossani oli pikkumokia yhteensä kymmenen kappaletta.

Olen luokitellut ne pikkumokiksi sillä periaatteella, että ne eivät varsinaisesti riko Journalistin ohjeita, vaikka ovat selviä virheitä. Journalistin ohjeet eivät kiellä työvälineiden huonoa hallintaa, kuvatekstin ja kuvan yhteensopimattomuutta tai sitä, että tekstiin jää sinne kuumatonta materiaalia.

- käsittelyvaiheessa syntynyt asiavirhe (1 kpl)

Toimitussihteeri käsitteli tekstiä ja lisäsi sinne virheen.

- teknistä välinettä ei hallittu (2 kpl)

Ensimmäisessä tapauksessa toimittajan nauhurista loppuivat patterit ja toisessa hän ei hallinnut valokuvauksen peruskäytäntöjä.

- tekstiin jäi omaa materiaalia (1 kpl)

Toimittaja unohti tarkistaa yhden faktan juttuaan varten. Tekstiin jäi ilmaus ”niin ja niin monta”, joka meni lehteen asti.

- kuvatekstit ja kuva eivät liittyneet toisiinsa (1 kpl)

Valokuva vaihtui kiireessä lehden mennessä painoon, mutta alkuperäiseen kuvavalintaan liittyvä kuvateksti jäi vaihtamatta.

- kuvatekstiin graafikolle tai seuraavan työvaiheen tekijälle jätetty viesti päättyi julkaistuun juttuun (2 kpl)

Ensimmäisessä tapauksessa valokuvassa olleeseen henkilöön viitattiin halventavalla ilmauksella. Tarkoituksena oli, että seuraavan työvaiheen tekevä henkilö osaisi yhdistää oikean kuvan oikeaan kuvatekstiin. Toisessa tapauksessa kansitekstiin jäi painolle tarkoitettu viesti.

- kirjoitusvirhe muutti informaatiota (2 kpl)

Ensimmäisessä tapauksessa toimittaja on järjestelmällisesti käyttänyt samaa virheellistä sanamuotoa, jolloin ”kauneushoitola” on tullut ”kauheushoitola”. Toisessa tapauksessa nimivirhe on muuttanut haastateltavan nimen Ristosta Roistoksi.

- aihe oli liian vieras (1 kpl)

Toimittaja on tehnyt ensimmäistä kertaa juttua vieraasta aihealueesta eikä ollut tiennyt, miten käräjäoikeuden päätöstä pitää lukea ennen kuin siitä kirjoittaa jutun.

Huomionarvoista aineistossa oli se, että pikkumokistaan kertoneet toimittajat tuntuivat pitävän mokiaan hauskoina juttuina, joita oli kiva muistella jälkikäteen. Omantunnontuskiane eivät tuntuneet aiheuttaneen.

Yksi vastaaja kuvasi mokaansa eräänlaiseksi ikikevennykseksi omassa tuttavapiirissään.

Pikkumokia selvästi muisteltiin mielellään tai vähintäänkin neutraalisti. Oppimiskokemuksina ne eivät olleet tehokkaita.

”Kerrankin tein jutun jonkun uuden tienvarsikahvilan avaamisesta ja aivan keskellä kuvaa sen kahvilan edessä oli kameralaukkuni. Päätoimittaja huomautti asiasta monta kertaa, mutta en koskaan oppinut.” (mies, paikallislehti)

”Retkiporukan vetäjä oli innokas luontomies, varsinainen sanaseppo. Risto Raunio (sukunimi muutettu). - - niin onnettomasti siinä vaan kävi, että seuraavan päivän lehdessä meidän hienoa retkeä ja rauhaisia luontoelämyksiä oli opastamassa Roisto Raunio.” (mies, sanomalehti)

Aina pieniä mokia ei edes oikaistu. Muun muassa yllä oleva nimivirhe ei aiheuttanut toimenpiteitä. Toimittaja kirjoitti, että toimituksessa pohdittiin nimivirheen oikaisemista, mutta toimitus ei saanut ratkaistua, miten moka olisi oikaistu järkevästi.

Aineistossa oli kaksi pikkumokaa, joissa seuraavan työvaiheen tekijälle oli jätetty jokin viesti työhön liittyen.

Kesätoimittaja kirjoitti paikallislehteen juttua koiranäyttelystä. Hän oli itse ottanut valokuvat tapahtumassa ja valinnut juttuun kuvat pinnakkaisista, eli filmistä valmistetusta arkista, jossa kuvat ovat pikkukoossa nähtävissä. Jättääkseen taittoa tekeväälle toimitussihteerille ohjeet siitä, mikä kuva teksti kuului mihinkin hänen valitsemaansa kuvaan, hän kirjoitti tunto-merkit kuvateksteihin. Yksi kuvateksteistä kuului suurin piirtein näin: 'Marianne Virtanen (läski) toi villakoiransa Bellan näyttelyyn'. - - Tämäntapaiset mokat olivat ennen yleisiä, kun kuvateksteihin piti jotenkin saada tieto siitä, mihin kuviin ne liittyvät. Uusi tekniikka poisti mokat. (nainen, paikallislehti)

Isäni päätoimittaja (nimi poistettu) kertoi kerran laittaneensa 60-luvulla Suosikin kansivedokseen painolle viestin, jossa painon porukka voisi ihan itse keksiä otsikon. Tussilla kansivedokseen tuherrettu 'Keksikää tähän otsikko' meni sellaisenaan lehden kanteen - ja se myi hyvin. (mies, aikakauslehti)

4.2.2 Isot kämmit hävettävät

Valitsin isoiksi kämmeiksi aineistostani neljä tapausta.

Isoja niistä tekivät Journalistin sääntöjen räikeä rikkominen sekä se, miten toimittajat niihin suhtautuivat. Nämä isot kämmit olivat opettaneet toimittajille ammatistaan jotakin perustavanlaatuisia ja saaneet miettimään omia työtapojaan.

- kuvamanipulaatio (1 kpl)

Päivittäistä mielipidesivustoa pyörittävä toimittaja antoi graafikolle ohjeet, joiden perusteella graafikko yhdisti kaksi uutiskuvaa yhdeksi eli teki kuvamanipulaation. Sivustosta vastuussa ollut toimittaja ei varmistanut työn lopputulosta.

- lähdesuojan rikkominen (1 kpl)

Toimittaja sai uutisvinkin, joka oli annettu ”luottamuksella, toimituksen tietoon”. Toimittaja teki jutun, mutta paljasti vahingossa muille haastateltaville vinkin antajan henkilöllisyyden.

- eettinen pohdinta siitä, onko juttu julkaisemisen arvoinen (1 kpl)

Toimittaja teki jutun esimiehensä käskystä. Jälkeenpäin toimittaja oli sitä mieltä, ettei juttu ollut yhteiskunnallisesti niin merkittävä, että siitä olisi pitänyt tehdä juttua. Sen sijaan jutun tekeminen tuntui ajojahdilta.

- asianajojournalismi (1 kpl)

Toimittaja valitsi juttuunsa näkökulman, jota kaikki faktat eivät tukeneet. Toimittaja haastatteli juttuaan varten ihmisiä, joiden sanomiset tukivat hänen näkökulmaansa.

Isot kämmit ja niiden jättämät jäljet olivat täysin erilaisia kuin pikkumokien seuraukset tekijöilleen.

Mokaajat olivat selvästi pohtineet virhettään ja journalismin ydintä niiden myötä.

Kämmeistä oli opittu niin sanotusti ”kantapään kautta”. Kun on esimerkiksi rikkonut lähdetsuojan – vaikkakin vahingossa ja kokemattomuuttaan – sitä tuskin tekee enää koskaan uudelleen.

Ehkä tästä traumaattisesta kokemuksesta johtuen oon myöhemminkin uralla suhtautunut haastateltaviin selkeesti monia kollegoja empaattisemmin (monen mielestä siis nynnymmin), tai karsastanut sellasta kyynistä "mitäs läksit" –asennetta toimittajilla. Että kaikki muut ihmiset, haastateltavat ja uutisten kohteet on meille vaan matskua, joiden tunteista ei tarvii välittää, koska Journalismi. (mies, valtakunnallinen sanomalehti)

Hyvää tarkoittavat motiivit eivät pienennä mokaan kokoa. Tästä esimerkkinä on toimittaja, joka halusi puuttua uskomaansa yhteiskunnalliseen epäkohtaan, mutta oli varma lopputuloksesta ennen kuin koko juttua oli edes kirjoitettu.

Ryhdyin ajamaan erään naisjohtajan asiaa. Häntä oli mielestäni kohdeltu väärin, syrjivästi ja epätasa-arvoisesti, ja syynä oli hänen sukupuolensa. Syyllisiä olivat miespuoliset kollegat. - - Moka oli se, että en ollut kysynyt toisen osapuolen eli hänen miespuolisten kollegoidensa mielipidettä enkä myöskään muuten selvittänyt edellä

kerrottua laajemmin sitä, miten haastateltavan oma toiminta oli koettu organisaatiossa.

Jos olisin monipuolistanut lähdepohjaani, olisin varmasti saanut tietoa, jonka mukaan nainen itse oli varsin ongelmallinen esimies ja työtoveri. En todennäköisesti olisi lähtenyt tekemään koko juttua. (mies, aikakauslehti)

Mokien syiksi laskettiin kokemattomuus liian vaativaan hommaan, se, ettei uskallettu vastustaa annettua työtehtävää tai ettei seurattu työprosessia loppuun asti.

mä olin vaan selkeesti osaamaton tohon hommaan. siis kylmiltään heitetty ison lehden uutistoimittajaksi, eikä kukaan ollut mulle opettanut kaikkia alan käytänteitä ja periaatteita. tietysti ne sit oppi aika nopeasti, monesti virheiden kautta, ja ylipäätään toimittajan työ (ainakin perinteisessä lehtityössä) on musta just sellanen käsityöläisammatti, jonka voi hyvin vanhemmilta kollegoilta siinä tehdessä oppia, - - mutta kyllä toi on hyvä esimerkki just sellasesta tilanteesta ja mokasta, johon liikaa vastuuta liian kokemattomana saaneena voi joutua. (mies, valtakunnallinen sanomalehti)

”Minun olisi tietysti pitänyt varmistaa vielä kotoa käsin, millainen sivu oli lähdössä painoon, mutta juuri sillä kertaa se jäi tekemättä.” (mies, valtakunnallinen sanomalehti)

Itsevarmuus ja innokkuus ovat positiivisia määreitä, mutta ne voivat kääntyä myös toimittajaa vastaan.

Mokan aiheuttaneet syyt voivat siis olla myös positiivisia.

”Kuvittelin tietäväni, että tarinan päähenkilöä oli kiusattu ja syrjitty. Tosiasiassa tämä käsitys pohjautui vain parin–kolmen ihmisen kertomaan, ja he kaikki, mukaanlukien päähenkilö itse, olivat hengenheimolaisia ja oppositiossa organisaation johtoa vastaan.” (mies, aikakauslehti)

4.2.3 Huono käytös muistetaan pitkään

Aineistossani oli myös mokia, jotka eivät sopineet isoihin tai pieniin mokiin. Ne eivät myöskään olleet varsinaisia journalistisia mokia. Yhdistävä tekijä oli huono käytös.

Tällaisia tapauksia aineistostani löytyi kaksi kappaletta.

Toisen tapauksen voi laskea yleiseksi huonoksi käytökseksi, mutta toisessa tapauksessa käytöstä ei voi laskea kenelle tahansa huonoksi käytökseksi; huonoa käytöstä se on nimenomaan ammattikuntansa edustajalle.

- haastateltavasta herjaavasti puhuminen selän takana (1 kpl)

Toimittaja puhui haastateltavasta loukkaavaan sävyyn toimitussihteerin kanssa käydyssä sähköpostikeskustelussa. Sähköposti lähti vahingossa myös haastateltavalle.

- hermojen menettämisestä johtuva epäammattimainen käytös (1 kpl)

Toimittaja provosoitui haastateltavan loukkaantumisesta ja herkkähipiäisyydestä ja kirjoitti tälle loukkaantuneen kirjeen.

Toinen huonoon käytökseen sortunut toimittaja kertoi oppineensa, ettei enää missään tilanteessa käytä haastateltavistaan solvaavaa kieltä sähköposteissa.

Sinänsä haastateltavaan hermostuminen on inhimillistä.

Tein - - juttua tulevaisuustutkijasta ja entisestä jalkapalloilijasta (nimi poistettu) vuonna 2002. Hänellä oli frikkejä keloja, enkä tajunnut hommasta paljoakaan. Kun juttu oli valmis, tyyppi halusi korjata jotain juttuja. Samaan aikaan kävin toimitussihteerin kanssa editointikeskustelua sähköpostitse. Keskustelussa nimittelimme haastateltavaa. Käytin jossakin meilissä muun muassa ilmaisua "saatanalliskapitalistinen salaliitto". Toimitussihteerin mokasi ja lähetti vahingossa käymämme sähköpostikeskustelun haastateltavalle, jolle hänen piti lähettää korjattu versio. (mies, aikakauslehti)

Toinen huonoon käytökseen sortunut toimittaja oli sitä mieltä, ettei toimittajan pidä suuttua, tai ainakaan ilmaista suuttumustaan haastateltavalleen missään tilanteessa. Tapaus on 1980-luvun lopulta.

Toimittaja oli haastatellut uransa alussa ollutta taiteilijaa, josta sittemmin tuli erittäin menestynyt. Taiteilija oli halunnut tehdä juttuun korjauksia, jotka toimittaja teki omaan versioonsa ja vei sen eteenpäin toimituspäällikölle. Siihen aikaan korjaukset tehtiin lyijykynällä.

Toimituspäällikkö ei jostain syystä tehnyt korjauksia. Toimittaja ei enää lukenut juttua käsittelyn jälkeen ja huomasi asian vasta kesälomansa jälkeen.

Haastateltava oli todella loukkaantunut jutusta. Hän ei kuitenkaan ollut yhteydessä jutusta, kun se julkaistiin. Hän väitti, ettei juttuun oltu tehty hänen vaatimiaan korjauksia. Sanoin, että oli ja että luuliko hän, että valehtelen hänelle.

Puhelu jatkui ja kuuntelin, miten alhainen ihminen olin. Paiskasin luurin (nimi poistettu) korvaan. Päätoimittaja tuli hetken päästä luokseni ja sanoi, että (nimi poistettu) on soittanut, että olenko lyönyt hänelle luurin korvaan. Hän oli vielä sanonut, että en minä lyö luuria korvaan. Olin kiltin maineessa. Hän pyysi minua soittamaan haastateltavalle, että varmasti olin sanonut ainakin heihei.

En soittanut, vaan kirjoitin kirjeen. Se oli virhe. Kirjoitin, että olet hyvä esiintyjä, mutta että minäkin kunnioitan ammattiani. Kirje oli loukkaantunut ja ylevä. Siitä kirjeestä hän suuttui vielä enemmän. Sen jälkeen hän ei enää koskaan antanut meidän lehdelle yhtään haastatteluita. (nainen, aikakauslehti)

5 Pohdinta. Kohti uusia epäonnistumisia! Eli voiko mokaamisesta oppia?

Mitä opin mokista? Muuta kuin sen, että muutkin mokaavat?

Aineistoni osoitti sen, minkä jokainen toimittaja tietää ainakin alitajuisesti: työvaiheissa ei kannata oikaista.

Isoja ja pieniä mokia voi välttää samalla tavalla: pitämällä huolta toimivasta työprosessista. Jokaisessa mokassa yhteistä on se, että jossakin kohtaa työprosessi on pettänyt.

Näen työprosessin pettämisen käsittävän yhtä lailla toimittajan oman kirjoitusprosessin kuin editointiprosessinkin.

Iso osa aineistoni virheistä voitaisiin ehkäistä hyvinkin yksinkertaisella toiminnalla: luetuttamalla teksti kollegalla. Osa pikkumokista olisi voitu ehkäistä myös lukemalla oma teksti läpi vielä kertaalleen. On kuitenkin turvallisempaa luetuttaa juttu toisella, sillä joskus toimittaja on niin sisällä omassa tekstissään, että lukee sen, mitä kuvittelee lukevansa. Aina-kin itselleni käy usein näin isojen juttujen kanssa.

Empiria-osiossa käsittelemäni David Randall ja hänen syntytapojen mukaan luokitellut mokat –lista osoittautui kattavaksi, kun kävin läpi aineistoani. Aineistoni kaikki mokat mahtuivat tähän listaan (lista on myös luvussa 3).

- 1) Toimittaja voi saada haastateltavalta väärää tietoa.
- 2) Muistiinpanot ovat surkea.
- 3) Faktojen tuplatsekaaminen jää välistä.
- 4) Toimittaja toivoo paremman jutun toivossa, että jokin on totta vaikka se ei ole.
- 5) Toimittaja on vastahakoinen tarkistamaan sensaatiohakuksia faktoja tai tapahtumaketjuja.
- 6) Toimittaja jättää jutun lukematta ennen kuin laittaa sen eteenpäin.
- 7) Toimittaja luottaa liikaa internetsivustojen tietoihin.
- 8) Toimittaja ei malta kuunnella omia hälytyskellojaan.
- 9) Vääränlaiset faktat jätetään huomiotta.
- 10) Juttu julkaistaan liian hätäisesti.
- 11) Teknistä erikoissanastoa käsitellään huolimattomasti.
- 12) Toimittaja luottaa liikaa lehtileikkeisiin ja aikaisemmin julkaistuun materiaaliin.
- 13) Prosessin aikana syntyy toimittajasta riippumaton virhe. (Randall 2011, 134)

Aineistoni isompia kämmejä olisi voitu ehkäistä, mikäli editointiprosessi olisi ollut kunnossa.

Esimerkiksi lähdesuojan rikkonut toimittaja olisi todennäköisesti huomannut virheensä etukäteen, jos olisi keskustellut tiedonhankintatavoistaan jonkun kollegansa tai esimiehensä kanssa.

Myös asianajojournalismiin syyllistynyt toimittaja olisi huomannut käyttämiensä haastateltavien ongelmallisuuden, mikäli olisi keskustellut jutusta esimerkiksi toimituspäällikön tai –sihteerin kanssa. Jutun ulkopuolinen henkilö olisi todennäköisesti kysynyt, miksi hän on valinnut juuri nämä haastateltavat.

Näiden kahden tapauksen molemmat työvaiheet liittyvät ohjaavaan editointiin. Sen tarkoitus on auttaa kirjoittajaa rajaamaan aiheensa ja keskittymään oleelliseen.

Myös käsittelevä editointi olisi voinut ehkäistä ainakin jälkimmäistä virhettä, asianajojournalismia, sillä tähän vaiheeseen kuuluu muun muassa tekstin luotettavuuden huomiointi.

Kiire on toimituksissa arkipäivää, mutta jokainen syy, joka houkuttaa hyppäämään yhden editointi- tai kirjoitusprosessin yli, on potentiaalinen moka paikka. Ja on hyvä muistaa, että moka jälkikäsitteilyyn kuluu aina enemmän aikaa ja vaivaa kuin prosessin säntilliseen noudattamiseen.

Aineistostani kävi myös ilmi, että mokien seuraukset eivät kaataneet maailmaa. Pikkumokissa seurauksena oli usein lehtitilauksen peruminen, oikaisu ja alan sisäinen paheksunta. Tosin haastateltavalle asiasta oli saattanut koitua todella isoa mielipahaa.

Toimittajien suhtautuminen omiin mokiinsa oli mielestäni aineistoni mielenkiintoisinta asiaa.

Pikkumokat eivät kollegoita juuri hetkauttaneet. Häpeää niistä ei sanonut tuntevansa kukaan. Sen sijaan isojen kämmien kohdalla häpeä oli selvästi läsnä ja asia muistui elävästi mieleen vielä vuosien kuluttua.

Oli myös hieman järkyttävää huomata, että isoistakin mokista saatettiin olla hissukseen, jos kukaan ei ottanut niitä puheeksi. Näin kävi esimerkiksi yhden ison moka, kuvamanipulaation, kanssa. Manipulaatiota ei koskaan oikaistu, vaikka kokouksessa toimittaja olikin saanut esimieheltään kunnan läksytyksen.

Oma mokani sijoittuu työni mokaluokituksessa isojen kämmien joukkoon. Se rikkoo Journalistin ohjeiden kohtaa seitsemän. Siinä sanotaan: ”Myös toisen työtä käytettäessä on noudatettava hyvää tapaa. Lähde on mainittava, kun käytetään toisen julkaisemia tietoja”.

Mokasta oli minulle myös konkreettisia ja henkisiä seurauksia. En hetkeen voinut kirjoittaa avustamaani lehteen. Pohdin myös vakavasti ammattiani ja ammattitaitoani mokani jälkeen. Moka hävetti todella pitkään. Aistin kollegoissani myös välttelyä, eikä kukaan ottanut aihetta esille, vaikka tiesin, että se kiinnosti heitä. Usein otin asian esille itse ja tilanne laukesi. Aina en jaksanut palata siihen ja huomasin vältteleväni muita toimittajia. Välillä mietin ammatinvaihtoa, mutta lopulta tajusin, että tarvitsin kirjoittamisesta vain pienen tauon.

Aineistostani sain muutaman hyvän vinkin, joita muutkin toimittajat voivat soveltaa työhönsä:

- Toimittajat mokaavat. Mokaan ei kuole.
- Mokasta pitää oppia, muuten mokaa uudestaan.

- Journalistinen työprosessi ei ole koskaan vain oman pään sisäinen prosessi. Siihen on pakko ottaa mukaan muita ihmisiä.

Valitettavasti näiden asioiden sisäistäminen voi vaatia sen, että niitä pohtii vasta, kun itse mokaa.

Sen sijaan David Randallin listaukset kannattaa jokaisen printata työhuoneensa seinälle ja lukea ennen jutun kirjoittamista.

Entä voiko tutkimukseni tuloksia yleistää pelkästään näiden 16 + 1 journalistisen moka kohdalla? Mielestäni voi. Jos tulokseni on, että journalistisissa prosesseissa ei kannata oikaista – ei edes silloin kun taustalla on useiden kymmenien vuosien kokemus – sen voi mielestäni yleistää koskemaan koko ammattikuntaa.

Jatkotutkimusta voisi tehdä siitä, miten kokeneet toimittajat ovat parantaneet ja hioneet työprosessejaan. Työssä voisi käydä yksityiskohtaisesti läpi jokaisen työprosessin ja niihin liittyvät parhaat oivallukset.

Mokien kerääminen lomakkeella tai puhelinhaastattelulla oli toimiva idea. Osa toimittajista halusi itse kirjoittaa mokansa, osa puhui mieluummin puhelimesta. Esitin puhelinhaastatelussa lomakkeen kysymykset järjestyksessä.

Lomakkeeseen olisi voinut lisätä vielä kohdan ”mitä ajatuksia mokaaminen sinussa herätti”, jolloin olisin saanut toimittajat analysoimaan tuntemuksiaan sen sijaan, että nyt osa heistä otti asian oma-aloitteisesti esille ja osa ei kommentoinut tuntemuksiaan sanallaakaan. En kuitenkaan lähtenyt muuttamaan lomaketta kesken materiaalin keräämisen.

Opinnäytetyön tekeminen kiinnosti minua idean tasolla alusta alkaen. Huomasin kuitenkin vetkuttelevani sen aloittamista. En tiedä, johtuiko se siitä, etten sittenkään halunnut käydä mokaani läpi. Samaan aikaan halusin löytää alkeelliselle mokalleni syyn ja määrittelyn. Syyllisestä ei ollut missään vaiheessa epäselvyyttä.

Työn alussa moka oli takaraivossa jyskyttävä abstrakti möykky. Jotenkin se aiheutti minulle erittäin ison kirjoittamisblokin. Aloin kyseenalaistaa monia kirjoittamiani juttuja.

Oli kuitenkin huojentavaa sijoittaa oma mokansa johonkin mokakontekstiin. Luokittelisin mokani Randallin listan vähäpätöiseltä kuulostavan ”Toimittaja jättää jutun lukematta ennen kuin laittaa sen eteenpäin” –kohdan aiheuttamaksi.

Minulta olisi kulunut noin pari tuntia, jos olisin vielä kertaalleen tarkistanut juttuni lähteet ja lukenut sen läpi.

Laitoin kuitenkin tekstin eteenpäin.

Lähteet

American Press Institute 2015. Journalistic writing process. Luettavissa: <http://www.americanpressinstitute.org/journalism-essentials/organize-story/black-box-system-organizing-story/>

Faktabaari 2015. Luettavissa: <http://faktabaari.fi/>

Helsingin Sanomat 2013. Suomen Kuvalehti käy läpi vanhoja juttuja kopiointin varalta. Artikkelin Helsingin Sanomissa 4.11.2013.

Hirvonen, Antti 2012. Näin toimittajat mokailevat. Twitter-ketju. Luettavissa: <https://storify.com/anttihirvonen/nain-toimittajat-mokailevat-tassa-70-parasta-tunnu>

Journalisti 2013. SK: Uusia kopiotapauksia ei löytynyt. Artikkelin Journalisti-lehdessä 14/2013.

Journalistin ohjeet 2015. Luettavissa: http://www.isn.fi/journalistin_ohjeet/

Julkisen sanan neuvosto 2015. Luettavissa: <http://www.isn.fi/isn/isn/>

Jäppinen, Kaija 2013a. Kysely: Sananvapauslaki on selkeä. Artikkelin Suomen Lehdissä 3/2013. Luettavissa: <http://www.suomenlehdisto.fi/blog/2013/04/16/kysely-sanavapauslaki-on-selkea/>

Jäppinen, Kaija 2013b. Virheet korjattava entistä perusteellisemmin. Artikkelin Suomen Lehdissä 6.11.2013. Luettavissa: <http://www.suomenlehdisto.fi/blog/2013/11/06/virheet-korjattava-entista-perusteellisemmin/>

Kananen, Jorma 2010. Opinnäytetyön käytännön kirjoittamisen opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kilpeläinen, Jaakko 2015. Ainakin 179 journalistia irtisanottiin vuonna 2014. Luettavissa: <http://www.journalistiliitto.fi/uutiset/ainakin-179-journalistia-irtisanottiin-vuonna-2014/>

Kivioja, Pasi 2015a. Puhelinhaastattelu.

Kivioja, Pasi 2015b. Journalismin vaikein laji: virheiden oikaisu. Blogi-kirjoitus 22.1.2015. Luettavissa: <http://suomenkuvalehti.fi/mediasekaantuja/journalismin-vaikein-laji-virheiden-oikaisu/?shared=760-d94220b0-500>

Koljonen, Laura 2011. Paskaa niskaan. Artikkelit Journalisti-lehdessä 1/2011. Luettavissa: <http://m.journalistiliitto.fi/journalisti/lehti/2011/01/artikkelit/paskaa-niskaan/>

Kortesuo, Katleena 2012. Näin rikot journalistin ohjeita Hesarin tapaan. Blogi-kirjoitus 22.10.2012. Luettavissa: <http://eioototta.fi/nain-rikot-journalistin-ohjeita-hesarin-tapaan/>

Mäenpää, Petri 2012. Vainoharhaisuus johtaa hyljeksintään työpaikalla. Petri Mäenpään artikkeli Helsingin Sanomissa 21.10.2012. Luettavissa: <http://www.hs.fi/ura/a1350702554042>

Mäntymaa, Eero 2014. Pro gradu. Juttua on korjattu. Verkkojournalismin oikaisukäytännöt päivityksen tarpeessa. Jyväskylän yliopisto. Luettavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/44408>

Niipola, Jani 2012. Jani Niipolan Twitter-viesti 11.10.2012.

Nikkanen, Hanna 2012. Nazisin taistelulle saa nauraa. Kolumni Journalisti-lehdessä 18/2012. Luettavissa: <http://m.journalistiliitto.fi/journalisti/lehti/2012/18/kolumnit/kutsuvieras/>

Ollila, Riitta 2015. Vastine, oikaisu ja oma kannanotto. Blogi-kirjoitus. Luettavissa: <http://www.jsn.fi/blog/vastine--oikaisu-ja-oma-kannanotto/>

Otavamedia 2015. Suomen Kuvalehti. Kuvaus Suomen Kuvalehdestä. Luettavissa: <https://www.otavamedia.fi/web/guest/suomenkuvalehti>

Partanen, Anu 2006. Usko tai älä. Artikkelit Image-lehdessä 3/2006.

Partanen, Anu 2007. Pro gradu. Totuuden tulkitsijat. Feature-kirjoittajat journalistisen totuuden jäljillä. Tampereen yliopisto. Luettavissa: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/78218/gradu01982.pdf?sequence=1>

Randall, David 2011. The Universal Journalist. Fourth Edition, published 2011 by Pluto Press.

Saarinen, Juhani 2012. Juhani Saarisen Twitter-viesti 11.10.2012.

Salomaa, Janne 2015. JSN antoi ennätysmäärän langettavia. Artikkelit Journalisti-lehdessä 1/2015. Luettavissa: <http://www.journalisti.fi/artikkelit/2015/1/jsn-antoi-ennetyssmrn-langettavia/>

Salovaara, Paula 2012. Paula Salovaaran kolumni Helsingin Sanomissa 16.10.2012. Luettavissa: <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/a1350273811447>

Sanomalehtien liitto 2015. Journalistin ohjeet. Luettavissa: http://www.sanomalehdet.fi/sanomalehtitieto/journalismi/journalistin_ohjeet

Suomen Kuvalehti 2013. Toimitukselta. Oikaisu Suomen Kuvalehdessä 45/2013.

Suomen lainsäädäntö 2015. Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä. Luettavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030460>

Töyry, Maija; Rätty, Panu & Kuisma Kristiina 2008. Editointi aikakauslehdessä. IADE.

Valkama, Meri 2013. Fakta juttu. Artikkelit Journalisti-lehdessä 15/2013. Luettavissa: <http://m.journalistiliitto.fi/journalisti/lehti/2013/15/artikkelit/fakta-juttu/>

Vehkoo, Johanna 2012. Kuvakaappaus uutisesta Nazizin taistelu 11.10.2012. Luettavissa: <https://storify.com/vehkoo/uutispaiva-11-10-2012>

Vehkoo, Johanna 2014. Faktabaari on osa kansainvälistä faktantarkistuksen buumia. Artikkelit Journalisti-lehdessä 12/2014. Luettavissa: <http://www.journalisti.fi/artikkelit/2014/12/faktabaari-on-osa-kansainvlist-faktantarkistuksen-buumia/>

Vänttinen, Ilkka 2012. Virhe korjattava aina netissä. Blogi-kirjoitus 2.2.2012. Luettavissa: <http://www.jsn.fi/blog/virhe-korjattava-aina-netissa/>

Liitteet

Liite 1. Mokakyselylomake

Journalisti-lehdessä (4/2014) ja Journalistiliiton nettisivuilla keväällä 2014 julkaistu ilmoitus: (<http://www.journalistiliitto.fi/pa-svenska/nyheter/mokakertomuksia-opinnaytetyohon/>)

Mokakertomuksia opinnäytetyöhön

Journalisti, oletko mokannut? Vaihtuiko haastateltavan nimi, tuliko karkea faktavirhe vai tunaroitko vielä pahemmin? Julkinen ammatti pitää huolen siitä, ettei moka mene keneltäkään ohi, mutta kertooko mokaaminen myös jostakin muusta kuin huolimattomuudesta? Ovatko mokat lisääntyneet työyhteisöissä, ja voiko niistä oikeasti oppia?

Opiskelen Haaga-Helian ammattikorkeakoulussa ja teen opinnäytetyötäni journalistisista mokista, joita on mahtunut myös omalle uralleni.

Työtäni varten tarvitsen paljon esimerkkejä. Kerro siis omasta tai työyhteisössäsi sattuneesta mokasta vapaamuotoisesti. Vastaa kuitenkin seuraaviin kysymyksiin:

- miten ja milloin mokasit
- millaisessa tilanteessa moka syntyi
- mitä siitä seurasi
- miten moka hoidettiin
- miksi moka mielestäsi syntyi
- millainen julkaisu oli kyseessä (sanomalehti, aikakauslehti, digitaalinen julkaisu)?

Vaikka opinnäytetyössä vastaukset käsitellään nimettöminä, liitä mukaan yhteystietosi. Vastauksia voi lähettää sähköpostitse toukokuun 2014 loppuun mennessä. Osoitteeni on laura.koljonen@myy.haaga-helia.fi